

KISDI KLÁRA

Egy tizenkét darabos PAZL Varjú Elemér hagyatékából

Lambachi kódextörödékek az OSZK-ban*

I.

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményének legbecsesebb darabjai, Mátyás király korvináit és a magyar nyelvemlékeket jól ismeri a tudományos világ. Saját honlapjukon tanulmányozhatók,¹ nagyszabású kiállítások,² csodálatos hasonmás kiadványok, részletes tanulmányok³ irányítják rájuk a figyelmet. Nem minden kódexnek jutott azonban ilyen szerencsés sors; a szétesett vagy szándékosan szétszabdalt, lapjaira szedve kötőanyagként felhasznált pergamenekből sokszor csupán egyetlen csonka levél maradt meg. Ezekből a középkori kódextörödékekből a nemzeti könyvtárban szintén figyelemreméltó mennyiség, több ezer darab található, lefejtve, illetve „in situ”, a nyomtatott könyveken. Kodikológiai, zenetörténeti és művészettörténeti szempontok alapján történő vizsgálatuk elsősorban a magyar művelődéstörténet forrásanyagát hivatott gazdagítani, ám olykor nemzetközi érdeklődésre számot tartó érdekességek is előbukkannak közöttük.

A Mezey László által 1974-ben alapított, ma a Res Libraria Hungariae nevet viselő kutatócsoport Fragmenta Codicum műhelyének elsődleges feladata⁴ ennek az óriási forrásanyagának a rendszerezése, azonosítása, leírása, végül nyomtatott

---

* A szerző az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport tagja.

¹ <https://corvina.hu/hu/cimlap/>; <http://nyelvemlekek.oszk.hu/tud/nyelvemlekek>

² Nagyszabású kiállítás volt látható például nemrég az OSZK-ban, A Corvina könyvtár budai műhelye címmel, 2018. november 6. és 2019. február 10. között, Zsupán Edina kurátorsága mellett.

³ A legutóbbi idők jelentős felfedezése a Váci Egyházmegyei Könyvtár egyedülálló Centiloquium-törödéke, ld. LAUF Judit, *Pseudo Ptolemaeus Centiloquiuma Vácott*, Néhány jelentős kódextörödékek a Váci Egyházmegyei Könyvtárban = *Litteris vincimur*, I. Scriptorium konferencia Vác, 2017. május 11–12, szerk. Boros István, Takács László, Bp., Szent István Társulat, 2018 (Scriptorium), 187–196; LAUF Judit, SARBAK GÁBOR, *Kódextörödékek Vácott = Hármastörökés*, A váci katolikus papság és értelmiség identitáskeresése a 18–19. században, szerk. Boros István, Bp., Szent István Társulat, 2018, 31–53.

⁴ A törödékek-kutatás történetét tárgyaló dolgozatok a kutatócsoport tagjainak, egykori ill. mostani vezetőinek tollából: MEZEY László, *Fragmenta codicum*, Egy új forrásterület feltárása, Bp., Akadémiai, 1978 (MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 30), 65–90; SARBAK GÁBOR, *A magyarországi kódextörödékek kutatása = Iskolakultúra*, 7(1997), 5, 10–16; MADAS Edit, *Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae*, Egy középkori forrásterület rendszeres feltárásáról = *Aetas*, 23(2008), 1, 101–115.

katalógusokban, illetve adatbázisban történő hozzáférhetővé tétele, fényképes mellékletek segítségével. A töredékekről készített fotók rendezése során figyeltünk fel egy tucatnyi olyan, különböző korokból származó, változatos tartalmú és méretű pergamenlevélre, amelyek mindegyikén a következő, rejtélyes felirat volt olvasható: „PAZL 1671”. Az internet kora előtt egy ilyen rövidítés megfejtéséhez legalább annyi szerencse kellett volna, mint tapasztalat, most azonban a keresés gyors találatot eredményezett, egyúttal a kutatás irányát is kijelölve számunkra: a monogram, melynek feloldása Placidus Abt zu Lambach, Placidus Hieber lambachi apát (1640–1678) superexlibrisének bizonyult. Egy további töredéken (OSZK Fragm. D 50) pedig egy, szintén a PAZL monogramot tartalmazó apáti pecsétet találtunk, rajta a főpapi jelvényekkel, amelyek viselésére Placidus Hieber *Abbas infulatus*ként jogosult lehetett.

A szálak tehát Felső-Ausztriába, a Linz és Salzburg között félúton, a Traun folyó bal partján elhelyezkedő bencés kolostorba vezettek. Lambach kelta–római eredetű település, a 11. században a Wels–Lambachi grófok székhelye volt. Az első szerzetesközösséget Arnold gróf alapította itt 1050 körül, egy közelebről nem ismert katasztrófában elhunyt családtagjainak állítva emléket általa. Egyetlen életben maradt fia, Adalbero már korábban egyházi pályára lépett, és fényes karriert futott be: 1045-ben Würzburg püspökévé nevezték ki. 1056-ban az apja által alapított, ágostonos regulát követő világi kanonok-közösséget bencés kolostorrá alakította át, biztonságos megmaradásuk reményében. Münsterschwarzachból költöztetett át hozzájuk további szerzeteseket, élükre pedig Ekkebert apátot, a gorzei reform⁵ követőjét állította. Az első három apát (Ekkebert, Pezemann és Sigibold) alatt a békés növekedés volt jellemző a kolostorra, ám Sigibold halála (1116) után pártoskodás ütötte fel a fejét soraik között, s a szerzetesek egy része Göttweigbe menekült. Wigand apát működése alatt, a 12. század közepe táján a tudományos élet új erőre kapott, majd követői, Bernhard és Pabo apátok alatt még inkább kiteljesedett.⁶

Az apátság életéhez természetesen a könyvtár is hozzátartozott, amelynek magját a templomban elhelyezett, liturgikus célokat szolgáló köteteken túl az Adalbero és családja, valamint a testvérek által Dél-Németországból, Salzburgból és Lotaringiából hozott könyvek alkották. A 11. század közepe táján a könyvállomány gyarapítása végett már kifejezetten az apátság számára is rendeltek könyveket. Minden bizonnyal ebbe a csoportba tartozott az a Troparium–Prosa-

⁵ Ez a 10–12. századi bencés mozgalom Lotaringiából indult útjára a clunyi reformmal nagyjából egyidőben, célja hasonlóképp a benedeki regulához való visszatérés volt, az egyes kolostorok függetlenségének megőrzése mellett. A szerzetesi fegyelem helyreállításán túl a liturgiára és az iskolázatásra is nagyobb figyelmet fordítottak abban a nagyjából 70 német-római apátságban, ahol meghonosodott. Ld. NIGHTINGALE, John, *Monasteries and Patrons in the Gorze Reform, Lotharingia c. 850–1000*, Oxford University Press, 2001.

⁶ A lambachi kolostor és könyvtár részletes történetét ld. BABCOCK, Robert G., *Reconstructing a Medieval Library, Fragments from Lambach*, New Haven, 1993.

rium, amely a jelenleg sajnos már csak töredék formában⁷ megőrzött lambachi Háromkirály-játékot⁸ is tartalmazta. Elmondhatjuk, hogy ezek a liturgikus, sokszor kottás kéziratok nagy gonddal és művészi igényességgel készültek, eredetüket tekintve pedig a dél-német, svájci, osztrák területekről érkeztek Lambachba: Fuldából, Reichenauból, Sankt Gallenből, Augsburgból. Bár valószínűleg már korábban is másoltak Lambachban kéziratokat, csak a 12. századtól van biztos tudomásunk az itteni szkriptóriumról, amely virágkorát a század második felében élte. A Göttweigbe menekült, majd onnan visszatért testvérek a Fruttuaria⁹ mozgalom nézeteit tették magukévá, a reformok pedig új liturgikus könyveket igényeltek. De nem csupán liturgikus köteteket állítottak elő nagy számban, hanem szorgalmasan másolták az iskolai használatra szánt, valamint a teológiai témájú irodalmat, köztük kortárs műveket is¹⁰. Az itt elkészült kéziratok tartósak és jól olvashatók voltak, az írnokok még ebben az időben is a karoling minuszkulát használták, bár Európa más részein már a pregótikus írástípus is megjelent. Díszítésük a ciszterci modellnek megfelelően egyszerű, ellentétben például a salzburgi bencések könyveivel. Az iskolai kéziratok terén szintén jellemző volt Lambachra a kortárs művek gyűjtése, a klasszikusok és a nyelvtani munkák mellett a korabeli költemények és drámák is helyet kaptak a könyvtárban. A teológiai témájú művek közül sok megmaradt, általában ezek voltak a legkisebb igénybevételnek kitéve még úgy is, hogy a testvéreknek használniuk kellett őket teológiai stúdiumaik során, melyeket helyben is folytathattak.

A 13–14. században hanyatlásnak indult a kolostor és vele együtt a könyvtár is, a szkriptórium egy 1233-as katasztrófa következtében elpusztult, és bár a korábbi kéziratok jórészt megmaradtak, újak nemigen készültek, vagy csak igen silány minőségben. A beszerzések azért ebben a korban is folytatódtak, skolasztikus teológiai művek, bibliák, kommentárok érkeztek Lambachba, sokszor francia vagy olasz importból. A 14. századból származó források megemlítik a helyi apátok igénytelenségét, zsugoriságát, valamint a testvérek fényűző életmódját. A mélypont után a 15. században újabb fellendülés következett, az anyagi jólét, az erőskezü vezeték, valamint a szerzetesi fegyelem újbóli megerősödése ismét előtérbe helyezte a szellemi értékeket, s a humanista kapcsolatok révén újra méltó helyére került a tudomány. A melki reform a 15. század elején komoly vál-

⁷ A jelenleg is Lambachban őrzött, 1. és 4. jelzetű töredékek.

⁸ A „Ludus trium magorum”-ról ld. Dr. KARSAI Géza, *Középkori vízkeresztii játékok*, A győri «Tractus Stellae» és rokonai = *A Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola évkönyve az 1942/1943–I tanévre*, szerk. Dr. Kocsis Lénárd, Pannonhalma, 1943, 7–312. A lambachi vízkeresztii játék részletes leírását ld. 200–205, a szöveget Konrad Schiffmannnak a Heinrich Anz monográfiájáról írott bírálata alapján közli, ld. SCHIFFMANN, Konrad, *Anz: Die lateinischen Magierspiele = Anzeiger für deutsche Altertum und deutsche Litteratur*, 31(1907), 12–17 [15–17].

⁹ Itáliai, Torino környéki kolostor, a 11. században a Clunyhez hasonló reformok kiindulópontja volt. A reformról ld. DAVIS, Lisa Fagin, *The Gottschalk antiphonary*, Music and liturgy in twelfth-century Lambach, Cambridge–New York, 2000, 11–12.

¹⁰ Ld. OSZK Fragm. D 28-as töredék, amely a 12. században élt Honorius Augustudonensis zsolnárkomentárjainak kortárs kéziratából való.

tozásokat hozott a bencés apátságok felbomlásnak indult rendjében, a kolostorok egységes arculatát ekkortól a helyi püspök felügyelte. Johannes von Dachsberg, majd Thomas Messerer apátok idején, a század későbbi éveiben ismét több száz kézirattal gyarapodott a könyvtár, újra működött a szkriptórium, helyben másolták, kötötték a kódexeket (jellemzően vaknyomásos bőrkötésbe), és természetesen nyomtatott könyveket is beszerettek. Sokat segíthet az egykori lambachi könyvtár képzeletbeli helyreállításában az antikvárius Ernst Philip Goldschmidt 1916-ban készített katalógusa az ausztriai kolostorok könyvtárainak ősnymtatványairól¹¹, még úgy is, hogy a 15. században beszerzett kötetek jó részét 1920 után eladogatták. Jelentősen hozzájárult ezen felül az állomány növekedéséhez az adományozás, és természetesen az új belépők magánkönyvtárai is a kolostort gyarapították.

A 16. század ismét hanyatlást hozott, a lutheranizmus erősödése szinte kiürítette a kolostort, majd a válságot a 17. században újbóli felemelkedés követte mind a kolostori élet, mind a könyvtár és a könyvkötő műhely működése terén. Az előljárók könyvgyűjtő szenvedélyéről árulkodik Placidus Hieber apát számos könyv kötésén megtalálható monogramja, amely bennünket is nyomra vezetett a töredékek azonosítása során, de említhetjük Maximilian apát (1705–1725) pecsétjét is. Többek között ezek segíthetnek hozzá a Lambachból származó könyvek és töredékek azonosításához. 1784-ben a II. József császár-féle feloszlatást az apátság épphogy csak elkerülte, majd a rákövetkező években, a háború és a nehézségek idején is csak nagy erőfeszítések árán tudták biztosítani a kolostor fennmaradását. A két világháború és a gazdasági nehézségek idejét követően ma Lambach biztonságos gazdagságot élvez. Az itt élő bencés közösség arra törekszik, hogy tovább vigye Szent Adalbero alapítói akaratát, vagyis Isten folytonos dicsőítését, ahogy jelmondatuk is szól: *Dass hier immerfort Gott verherrlicht werde.*

Üstökösként ívelő pályája és kiemelkedő egyénisége nem engedi, hogy Placidus apátról, a lambachi kolostor „második alapítójáról” csak ilyen röviden tegyünk említést. Érdemes róla könyvgyűjtő szenvedélyén túl is megemlékeznünk, úgy is, mint töredékeink őrzőkönyveinek egykori possesszoráról.

Placidus Hieber von Greifenfels¹² 1615. október 22-én született a mai Bajországi területén található Füssenben. 1631-ben lépett be a lambachi kolostorba, Johannes apát idejében, aki az 1632-es helyi parasztlázadást követően lemondott tisztségéről. Őt a Kremsmünsterből érkező Philipp Nagl követte, aki az ifjú Placidust igen megkedvelte, és Grazban, majd Salzburgban folytatott teológiai tanulmányainak elvégzése után 1638-ban, még csak diakónusként, perjellé nevezte ki. Egy évvel később, 1639 decemberében szentelték pappá, majd 1640 májusában, alig 25 évesen máris apáttá választották. Ifjú kora ellenére a konventben a legtöbb szavazat rá esett, tudásának, kiforrott jellemének és közvetlenségének köszönhetően. Az apáti címet szerénysége és fiatal kora miatt vonakodott elfogadni,

¹¹ GOLDSCHMIDT, Ernst, *Inkunabel-Reisen in Österreich*, Leipzig, Bibliogr. Inst., 1916, 353–368.

¹² Életről lásd SCHÖBER-AWECKER, Hertha, *Placidus Hieber, Abt von Lambach = Mühlviertler Heimatblätter* 7(1967), 5/6, 88–98.

inkább továbbra is régi cellájában lakott a testvérek mellett. Túlságosan gyors előrehaladása irigységet keltett egyes rendtársaiban, akik külföldi származását sem nézték jó szemmel, ám több mint harminc éven át tartó későbbi működése igazolta megválasztását. Nevéhez nagyszabású építkezések fűződtek, kerteket és kényelmes kertészlakot, pihenőt, löteret, halastavat alakított ki a Traun folyó mellett, díszes vendégszobákat épített, ahol olyan előkelő vendégek szálltak meg, mint maga Habsburg Zsigmond Ferenc főherceg. 1652-ben kezdett bele fő vállalkozásába, az apátsági templom újjáépítésébe: a düledező gótikus templomot alapjáig lerombolta, csak a román kori Westwerket őrizte meg belőle, csodálatos freskóival együtt.¹³ Az új templom alig három év alatt elkészült, és az apátság alapításának 600. évfordulójával egybekötött ünnepségen, 1656. szeptember 24-én szentelték fel, igen magas rangú vendégek és több ezer főnyi lelkes tömeg jelenlétében. A neves alkalom tiszteletére diadalívet emeltek, ezüst emlékérmeket verettek, ünnepséget és különféle versenyeket rendeztek.¹⁴

A templombelső díszítésére az apát a kor legjelesebb művészeit kérte fel; a főoltár Mária mennybevételének ábrázolása Joachim von Sandrart¹⁵ alkotása, a hat mellékoltárt szintén az ő képei díszítik. A rózsafüzéroltáron maga Placidus Hieber alakja is megjelenik. Az orgonát Christoph Egedacher mester¹⁶ építette. A templom után a konvent épületét is felújította, valamint kibővítette a gazdasági épületeket és a személyzet lakóházait is. Placidus komoly erőfeszítéseket tett a monostor alapítójának, Adalberónak szentté avatása érdekében is, akinek nyughelyén márvány mauzóleumot emeltetett. Végül be kellett érnie a boldoggá avatással, mert a már szent Adalbero sértetlenül megőrzött testére egykori püspöki székhelye, Würzburg is igényt tartott volna. A kanonizálásra majd csak jóval később, Johannes Lasser apát idejében, 1883-ban került sor.

Placidus apát kolostora és házanépe jogait minden szinten igyekezett képviselni, megmentette őket a katonaság bekvártélyozásának terhétől, az éhezéstől, és megóvta az erőszaktól. A kolostor személyi állományát folyamatosan bővítette, a tudományt és a művészetet támogatta, a tehetséges szerzeteseket kiváló iskolákba küldte, előmenetelüket biztosította. A szegény gyermekek tanulmányainak támogatására alapítványokat hozott létre, a kolostorban pedig iskolát nyitott. Kiváló diplomáciai érzékének és békeszerető természetének köszönhetően többször is képviselte tartománya főpapi méltóságait mint követ, és ebben a minőségében 1658-ban sikerült kieszközölnie az udvarnál, hogy a felső-ausztriai tartományoknak a magyarországi csapatok élelmezésére az előírt összegnek kevesebb mint a felét kelljen csupán letenniük. Elérte azt is, hogy visszavonják a rendeletet,

---

¹³ A lambachi kolostor művészettörténeti vonatkozásairól ld. *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Oberösterreich*, 5. Auflage. Wien, Verlag Anton Schroll & Co, 1971, 148 sk.

¹⁴ A koronglövő versenyt például a subeni apát nyerte.

¹⁵ Német festő és rézmetsző (1606–1688).

¹⁶ Nevezetes orgonaépítő mester, 1641 és 1706 között élt, működési területe Salzburg és Bajorország volt.

miszerint minden apátság bevételének egyharmadát a török elleni háború céljaira köteles beszolgáltatni. 1664-ben ezért apostoli nunciussá nevezték ki.

Hivatali ideje alatt Lambachot barokk vendégszeretet és a nemességgel ápoltság baráti viszony jellemezte. Gyakran vendégeskedett itt a császár, a császárné, az uralkodóház további tagjai, valamint számos egyéb egyházi és világi méltóság. Mivel a kolostor a Felső-Ausztrián át vezető főút mentén feküdt, örömmel fogadták a szívélyes természetű apát meghívását, így maga Lipót császár is, amidőn 1658. szeptember 9-én Frankfurtról, a koronázásáról tartott hazafelé Bécsbe. Ha épp nem érkezett látogató, az apát két-két rendtársát hívta meg asztalához. Azt szokta mondogatni, hogy minél több a vendég, annál nagyobb az áldás Istentől, és mondásának igazát bizonyította a jólét, ami ebben az időben az apátságot jellemezte, a borral és gabonával teli pincék és magtárak. Annál is büszkébb lehetett a szilárd gazdasági helyzetre, mivel a kolostort elődjétől tartozásokkal terheltten vette át, amelyek kiegyenlítése nem kis terhet rótt a fiatal apátra.

1678. szeptember 9-én, pénteken szokás szerint néhány rendtársával ebédelt együtt, majd ezt követően mindannyian heves gyomorfájdalmakra kezdtek panaszkodni. Az orvos mérgezésre gyanakodott, és bár a többi testvér pár nap múlva jobban lett, az apát a rákövetkező hétfőn, 1678. szeptember 12-én elhunyt. Testét az apátsági templomban ravatalozták fel, ahol gyászolók tömege róttá le előtte tiszteletét. A gyilkosság felderítése végett a passzai püspök követséget küldött Lambachba, a gyanú pedig rövid nyomozás után Ernest Fischer atyára, a kolostor konyhafőnökére terelődött, aki később bűnösnek vallotta magát, a rendből kizáratott, és a világi bíróság által halálra ítéltetett. A gyilkosság valódi oka soha nem derült ki. Placidus követője az apáti székben Severin Blaß volt, a filozófia professzora, a tudományok és a színház támogatója, akinek évei alatt az építkezések folytatódtak, a könyvtár pedig tovább bővült.

Lambachban ma is áll a bencés kolostor, gimnáziuma jelenleg is működik, és a könyvtár is látogatható, bár régi fényének már csak halvány árnyéka vetül az impozáns épületre. A történelem viharai, a háborúk és tűzvészek, majd az apátság anyagi nehézségei együttesen vezettek odáig, hogy a könyvek tetemes része elpusztult, sokat közülük pedig el kellett adniuk, így megmaradt anyagának mondhatni nagyobb része található ma a kolostor falain kívül, mint azokon belül. A 20. század folyamán a lambachi könyvtár kincsei a könyvkereskedők révén Európa számos pontjára, sőt a tengerentúlra is eljutottak. A luzerni Franz Josef Zinniker¹⁷ gyűjteményéből Hans Peter Kraus¹⁸ közreműködésével tekintélyes mennyiség jutott belőlük az amerikai Yale Egyetem, a Beinecke Rare Book and Manuscript Library birtokába. Az anyag provenienciája nem volt ismert, míg a katalógizálás munkálatai során Robert G. Babcock és tanítványa, Lisa Fagin Davis fel nem figyeltek arra, hogy számos kódextöredék azonos kéziratokból

¹⁷ Franz Josef Zinniker (1919–1989) svájci pap, neves könyvgyűjtő.

¹⁸ H. P. Kraus, vagy HPK, a kalandos életű könyvkereskedő és gyűjtő önéletrajzában bőségesen kitér az ausztriai könyvtárak két világháború közötti állapotára. Ld. KRAUS, H. P., *A Rare Book Saga*, New York, G.P. Putnam's Sons, 1978.

származik, amelyek lambachi eredete külső és belső érvek alapján megállapítható¹⁹. Érdeklődésük középpontjába ekkor került a lambachi könyvtár története, amelyről R. G. Babcock 1993-ban képekkel bőségesen illusztrált monográfiát adott ki.²⁰ A kötet végén (123–124) felsorolja az általa felhasznált lambachi kéziratok őrzőhelyeit, szám szerint húszat. Erre a listára így, huszonöt esztendővel később, immár az Országos Széchényi Könyvtár is feliratkozik az alább ismertető tizenkét töredéssel, melyek száma nagy valószínűséggel tovább növekszik majd a gyűjtemény további feldolgozása során.

De vajon milyen úton jutottak el a töredékek Lambachból Budapestre? A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje mindegyiken ott szerepel, azonos szám alatt: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.* A Növedéknapló bejegyzésének szövege így szól: *Varjú Elemér ajándéka. Paleográfiai lapok gyűjteménye. 114 db különféle korból származó s különböző nyelven írt papír és pergamen lapok, paleográfiai szempontból gyűjtve. 114 db kézirat egy csomagban.*²¹ A könyvtárba tehát a fiatal segédkönyvtárosként éppen itt szolgálatot teljesítő Varjú Elemér,²² a majdani akadémikus, kiváló tudós és gyűjtő adománya révén kerültek a 19. század legvégén. A 114 darabos gyűjtemény²³ előéletéről többet nem tudunk, az egykori őrzőkönyveket nem ismerjük, és arra vonatkozólag is legfeljebb csak sejtéseink lehetnek, hogyan kerülhettek Varjú tulajdonába. Czagány Zsuzsának, a szintén ebbe a csoportba tartozó, OSZK Fragm. E 76 jelzetű Graduále-töredékről írt tanulmányában megfogalmazott feltételezését²⁴ elfogadva valószínűsíthetjük, hogy Varjú Elemér a gyulafehérvári Batthyány Könyvtárban bukkant a kéziratokra, könyvkötésként vagy már lefejtett állapotban, amikor pályája kezdetén, 1898-ban feladatául kapta a könyvtár anyagának felmérését és katalogizálását. Batthyány Ignác hatalmas gyűjteményének származási helye igen változatos: kisebb része érkezett csupán Erdélyből, ismeretes viszont, hogy az egyházi pályára lépő fiatal grófnak már vatikáni tanulóévei alatt lehetősége nyílt könyvgyűjtemények vásárlására, amit egri prépostsága idején, 1773 után is folytatott. Könyvbeszerző utakat tett a Felvi-

¹⁹ A legteljesebben helyreállított, 12. századi antifonáléről monográfia is született, ld. DAVIS 2000.

²⁰ BABCOCK 1993.

²¹ A növedéknapló bejegyzés dátuma: 1899. április 19.

²² Varjú Elemér (Felsőudány, 1873. október 14 – Bp., 1945. január vége) művelődéstörténész, az MTA levelező tagja (1915). Egyetemi tanulmányainak elvégzése után 1898-ban az Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában dolgozott, 1908-ban Kassára került, a Felső-Magyarországi Múzeum igazgatója lett. 1913-ban visszatért Budapestre az MNM érem- és régiségtárának élére. 1915 után az *Archaeológiai Értesítő*t szerkesztette. 1920–33-ban az Magyar Nemzeti Múzeum képviselőjeként az Ausztriától visszaigényelt magyar műkincsekről tárgyaló bizottság tagja. Egyik szerkesztője volt az ötkötetes *Magyar Művelődéstörténet*nek. 1927-től haláláig a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság másodelnöke. 1934-ben vonult nyugalomba.

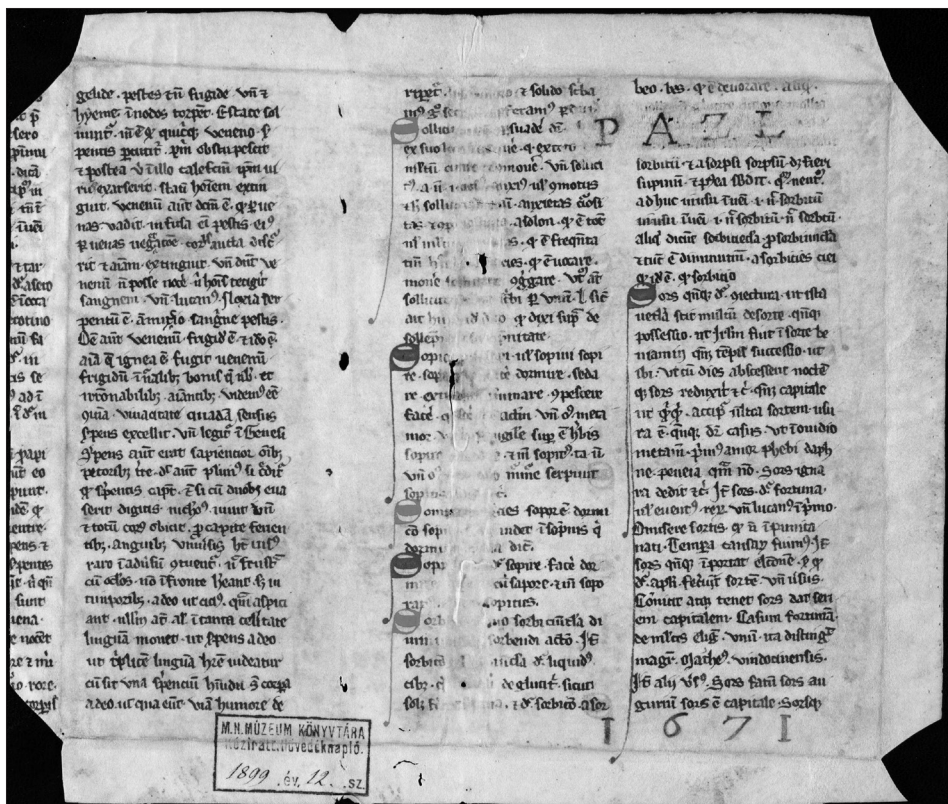
²³ A csomag többi, superexlibriszel meg nem jelölt darabjának esetleges lambachi eredete további vizsgálat tárgyát fogja képezni.

²⁴ CZAGÁNY ZSUSZA, *Egy 13. századi graduále két töredéke = Magyar Könyvszemle*, 112(1996), 1–4, 145–155.

dékre (vásárolt könyveket a lőcsei, bártfai plébániától, a szepesi prépostságtól, a kassai domonkosoktól), 1786-ban pedig megvette Migazzi Kristóf bécsi érsek és váci püspök könyvtárát,²⁵ amely nagy valószínűséggel ausztriai anyagot is tartalmazott: talán nem járunk messze a valóságtól, ha megkockáztatjuk a feltételezést, hogy köztük a lambachi töredékeket is.

A „paleográfiai lapok” jelenlegi állapota, a hajtások, kopás, ragasztó nyomai, a superexlibris jelenléte, illetve némelyik darab esetében az egészben megmaradt könyvborító-forma alapján biztonsággal következtethetünk arra, hogy az egykori kódexlapok többsége könyvkötőanyagként került felhasználásra, s hogy nagy valószínűséggel a 17. században, helyben (de legalábbis német területen) kötötték őket, Placidus apát könyvtára számára.

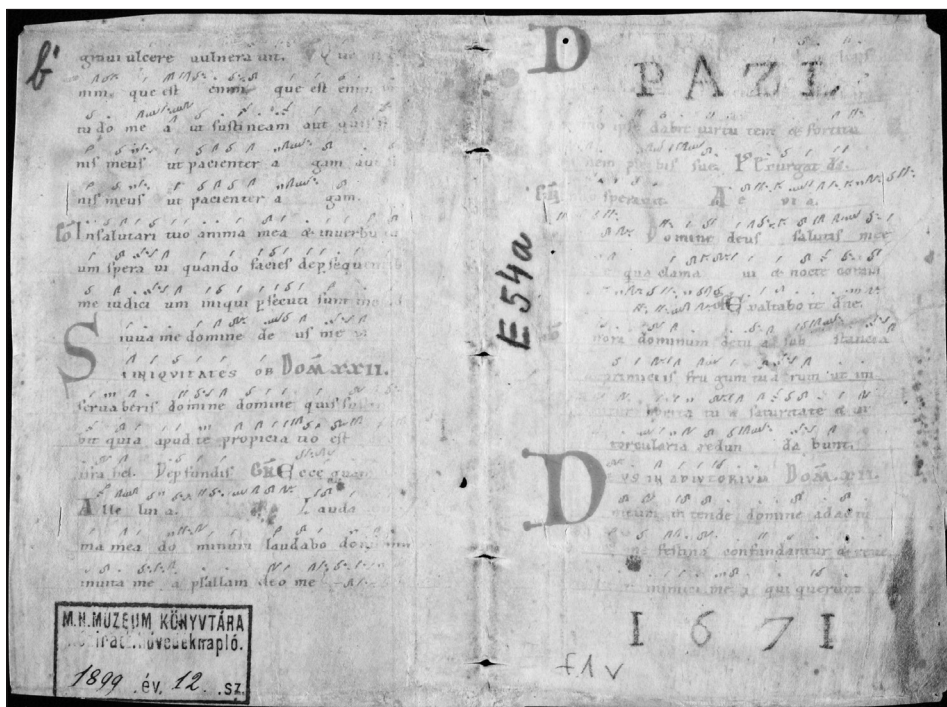
Erre enged következtetni két, szintén a „PAZL 1671” superexlibrisszel megjelölt, egy-egy OSZK-s töredékkel minden bizonnyal azonos kódexből származó,

1. kép: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fragm. D 34

²⁵ Batthyány Ignác erdélyi püspök életéről és munkásságáról lásd: VARJÚ Elemér, *A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár = Magyar Könyvszemle*, 7(1899), 2, 134–175, itt: 160.

2. kép: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fragm. E 54

de másutt őrzött, a kötéstábláról le nem fejtett kézirat-töredék, amelyek őrzőkönyve ismert. Az első Torontóban található, a St. Michael's College John M. Kelly Libraryben, egy 1659-ben, Münchenben nyomtatott őrzőkönyvön. Ez az OSZK Fragm. D 34 jelzetű darabjának (1. kép) párja, tartalmuk (*Summa Britonis*) megegyezik. A második töredéket a Yale Egyetemen őrzik, 2012-ben vásárolták meg a Beinecke-gyűjtemény számára Armin Jedlitschka antikváriumából, az Edwin J. Beinecke Book Fund támogatásával. Ez a kisméretű Graduále-töredék egy szintén Münchenben, 1622-ben nyomtatott őrzőkönyvről lett leválasztva, de a kötéstábláról nincs lefejtve, ezért a duplalevélnék csak az egyik oldala látható. A kötéstábla belső oldalán makulatúra található, amelynek pontos nyomtatási helye nem ismert, de szintén német nyelvterületről származik. Mind a töredék tartalma, mind a neuma-alapkészlet, mind az íráshagyomány egyezést mutat az OSZK Fragm. E 54 jelzetű Graduále-töredékével (2. kép), és a méretük is hasonló. A rubrikátor viszont egyértelműen különböző, talán ez az oka annak, hogy a melizmáknál a Yale Egyetem töredékén van, a budapestin pedig nincs elválasztó vonal. A notátor és a szkriptor személye, ha nem is ugyanaz – ez pusztán a fotó alapján nem jelenthető ki teljes bizonyossággal –, de kétségtelenül egyazon műhelyben kellett dolgozniuk.

<i>Őrzési hely, jelzet</i>	<i>Őrzőkönyv</i>	<i>Makulatúra</i>	<i>Tartalom</i>
Toronto, St. Michael's College – John M. Kelly Library PA257.G72 1659 SMRa ²⁶	GRETSER, Jakob, <i>Rudimenta linguae graecae,</i> Monachii – Apud Ioannem Iaecklinum, sumptibus Matthiae Piscatoris, 1659.	a kötés nincs megbontva	<i>Summa Britonis Structio – Tempus</i> (a két levél között két bifolio hiányzik; a töredéknek csupán az egyik oldala látható)
OSZK Fragm. D 34	ismeretlen	nincs	<i>Summa Britonis Sequester – Spera</i> (a két levél között két bifolio hiányzik) (részletes leírását ld. a mellékletben)

<i>Őrzési hely, jelzet</i>	<i>Őrzőkönyv</i>	<i>Makulatúra</i>	<i>Tartalom</i>
Beinecke Rare Book and Manuscript Library MS 1159 ²⁷	<i>Acta apostolorum Græce et Latine,</i> Monachii, 1622.	<i>Holländische Bundsverwandnus: Das ist: Handlung, Bericht, und Gutachten was gestalt Pfalz Heidelberg mit den Staaden in Hollandein- allianz...</i> (s. l.) 1624, 29.	Graduale fol. 1 ^r Commune martyrum. <i>Inveni David servum meum...</i> (CantusID g02350); <i>Elegit te Dominus sibi...</i> (CantusID g02352); <i>Iuravit Dominus et non penitebit...</i> (CantusID g01341); <i>Adducentur regi virgines...</i> (CantusID g01383) fol. 2 ^v <i>Eia recolamus</i> (AH 53,23).
OSZK Fragm. E 54	ismeretlen	nincs	Graduale Dcae post Pent. 11-12, 21-22. (részletes leírását ld. a mellékletben)

²⁶ Fotó: <https://www.flickr.com/photos/kellysmc/14690255293/in/photostream/>. (Letöltve: 2018. 12. 14.)

²⁷ Fotó és leírás: <https://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3878460>. (Letöltve: 2018. 12. 14.)

Még egy olyan töredékcsoportot találtunk a Beinecke-gyűjteményben (Beinecke MS 481.25),²⁸ amely erős hasonlóságot mutat az OSZK Fragm. D 26 jelzet alá tartozó, 4 levélből álló monasztikus breviárium-töredékével. A Beinecke MS 481.25 22 levélből áll, de valószínűleg nem mind a 22 ugyanazon kéz írása. Mivel a sorok száma nem egyezik, nem tételezhetjük fel, hogy ugyanabból a kódexből származnak, de íráskéjük és díszítésük erős hasonlóságot mutat, és a sortávolság is megegyezik, így elképzelhető, hogy legalábbis egyazon szkriptóriumban írták őket. Német neumaírása mindkettőnek szentgalleni típusú. BABCOCK idézett művében (95, 99; figs. 23, 52) még Sankt Gallen-i provenienciájának tartotta a breviáriumot, de nézetét utóbb Hartmut Hoffmann levélben kifejtett véleményének hatására revideálta, ld. a Beinecke katalógus leírásában²⁹. Az írás stílusa eszerint a regensburgi St. Emmerami Otloh köréhez köthető, tehát a töredék keletkezési helye Tegernsee vagy Regensburg lehetett.

A következőkben részletesen ismertetjük az OSZK Kézirattárának azt a tizenkét kódextöredékét, amelyek tehát biztosan a lambachi bencés apátságból származnak. A formai és tartalmi leírásnál a *Fragmenta et codices in Bibliothecis Hungariae* sorozat gyakorlatát követjük. A töredékek notációjának meghatározását Szendrei Jankának köszönhetjük,³⁰ aki A magyar középkor hangjegyes forrásai³¹ című összefoglaló munkájának jegyzékében közli a teljes, a Magyar Zenetörténet³² középkori fejezeteihez felhasznált hangjegyes forrásállomány rövid elemzését.³³

A kilenc jelzet alatt található tizenkét kódextöredék legtöbbször liturgikus használatból, monasztikus, pontosabban bencés környezetből származik. Tartalmilag átfedést figyelhetünk meg Boden-tó környéki: einsiedelni, Sankt Gallen-i forrásokkal. A vizsgált anyagban feltűnő a passauai egyházmegye ususából átvett egyes elemek jelenléte, amelyek mellett természetesen az alapító kolostor, Müns-ter-schwarzach hatása is megfogható³⁴. A töredékekből kiolvasható liturgikus

²⁸ <https://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3432951>. (Letöltve: 2019. 03. 7.)

²⁹ „According to Prof. Hartmut Hoffmann, the script is similar to the style of Otloh of St. Emmeram and was perhaps written in Tegernsee or Regensburg (letter of 7 October 1993), perhaps in the circle of Otloh. Hoffmann further reports (letter of 8 November 1996) that there is a bifolium from the same manuscript among Bernhard Bischoff's papers now in Leipzig, Universitaetsbibliothek, Nachlass Bischoff, s.n., and that Bischoff had also drawn a connection between the manuscript and Otloh. According to David Brafman of H. P. Kraus, Inc., the bifolium in Bischoff's collection was given to him by H. P. Kraus at the time that he wrote the expertise of the Zinniker collection, so it has the same provenance as the leaves now at Yale.” <https://pre1600ms.beinecke.library.yale.edu/docs/ms481.25.pdf> itt: 17–18. (Letöltve: 2019. 03. 7.)

³⁰ A továbbiakban: SZENDREI.

³¹ Bp., MTA ZTI, 1981.

³² DOBSZAY László, *Magyar zenetörténet*, Bp., Gondolat, 1984.

³³ Külön köszönetet szeretnék mondani Gilányi Gabriellának, az MTA Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztály tudományos főmunkatársának a kottás töredékek korának és keletkezési helyének pontosabb meghatározásában nyújtott értékes segítségéért.

³⁴ A lambachi rítus müns-ter-schwarzachi előzményeiről értekezik tanulmányában HOCHHOLZER,

adatok mennyisége és minősége természetesen nem teszi lehetővé egy biztosan lambachinak mondható usus elkülönítését a környező, dél-német bencés kolostorok liturgikus szokásaitól, de a saját lambachi liturgikus gyakorlat (amennyiben tényleg volt ilyen) jellemző pontjainak meghatározásához újabb adalékkal szolgálnak. Mivel a javarészt nagy valószínűséggel a lambachi bencés apátság saját könyvtárából származó, a liturgia változásával időközben elavult kéziratokat a 17. században saját könyvkötő műhelyükben bonthatták szét és használhatták fel könyvkötésre, a könyvtár hajdani gazdag anyagát illusztrálja a kortárs teológiai mű, valamint a valószínűleg iskolai használatból származó klasszikus auktor jelenléte a maroknyi gyűjteményben, amely talán a világi szerzők arányát is érzékelteti az egykori kolostori könyvtár kötetei között.

OSZK Fragm. D 25	Breviarium notatum monasticum OSB	11. sz.
OSZK Fragm. D 26	Breviarium notatum monasticum OSB	11. sz.
OSZK Fragm. D 28	Honorius Augustudonensis	12. sz. 2. fele
OSZK Fragm. D 34	Summa Britonis	13. sz. 2. fele
OSZK Fragm. D 50	Missale Pataviense	14. sz.
OSZK Fragm. E 15	Breviarium Claustroneoburgensi proximum	15. sz.
OSZK Fragm. E 35	Antiphonale Franco-Romanum incerti ritus	14. sz.
OSZK Fragm. E 54	Graduale monasticum OSB	11. sz. vége
OSZK Fragm. E 81	Iuvenalis	11. sz.

II.

OSZK Fragm. D 25

BREVIARIUM NOTATUM MONASTICUM OSB

11. század – 1 levélpár és 3 fragmentulum

Középvastag, megsárgult, egykor könyvkötésre használt, és ennek során a szélein és a sarkain levágott pergamen levélpár, mérete: 180×228 mm. Az f. 1 levél fele függőlegesen levágva. Az f. 2^v-n felragasztott makulatúra maradványa látható (német nyelvű nyomtatvány); a belső margókon két fragmentulum lenyomata. Három háromszög alakú, beírt pergamen fragmentulum ugyanebből a kódexből. – Egyhasábos írástükör: 170×110 mm, 26 sor, vakvonalazás nyomai. – Írás:

Elmar, *Ein Lambacher Kalendar-Nekrologfragment (11. Jahrhundert) aus Münsterschwarzach? Untersuchung zur Datierung und Entstehung von Lambach Fr. 4. = Frühmittelalterliche Studien*, 29(1995), 226–272.

11. századi karoling minuszkula, e-caudata. – Notáció: szentgalleni típusú német neumairás, ld. SZENDREI F 270. – Díszítés: egyszerű, vörös iniciálék, rubrikák.

Őrzőkönyv: ismeretlen. – A töredéken, f. 2^r-n: 1. superexlibris: PAZL 1671; 2. a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje: M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.

Eredet – használat: A töredéket tartalmazó kódex egy felső-ausztriai bencés kolostor, talán maga Lambach számára készülhetett, a rajta szereplő ünnepek ugyanazok, az énekelt részek szövege pedig szintén egészében megfelel a Linz, Oberösterreichische Landesbibliothek, Hs. 290 jelzetű, kremsmünster–lambachi eredetűnek tartott, 12. századi breviáriuma, valamint a Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Musiksammlung, 1890 jelzetű, 13. századi kézírata tartalmának, utóbbi származási helye Ausztria – Dél-Németország, közelebbről meg nem határozva. Az olvasmányok nem egyeznek meg a töredéken szereplőkkel. Szent Gál officiuma esetében teljes azonosság áll fenn egy szintén lambachi használatból származó, 22 levélből álló breviárium notátum töredékkel a 11. század második feléből (Beinecke MS 481.25, itt: f. 19^v–20^v, ld. I. rész), a többi ünnephez tartozó olvasmányok esetében nincs egyezés. Énekrendje átfedést mutat az Einsiedeln, Stiftsbibliothek, Codex 611(89) jelzetű, szintén bencés antifonáléval is, de nem ugyanazokat az ünnepeket tartalmazzák. Az eredeti kéziratnak a lambachi bencés kolostorban való használatára következtethetünk abból, hogy a Lambachban nagy tiszteletnek örvendő Szent Maximilianus (sokszor Maximianusként szerepel) püspök és hitvalló ünnepét utólag illesztették be okt. 12-re, Gereon és társai (okt. 10.) valamint Callixtus pápa (okt. 14.) ünnepe közé. Maximilianus ünnepe Sankt Gallen környékén nem volt része a kalendáriumnak, Passauban és Salzburgban viszont okt. 12-én ünnepelték. Maximilianus egy lambachi kalendárium-töredéken (Lambach, Stiftsarchiv, Fragm. 6, f. 1^v) szintén szerepel ennél a dátumnál. Az eredeti kódexet Lambachban bonthatták szét és használták fel könyvkötésre, a superexlibris, Placidus Hieber lambachi apát monogramja a könyv egykori tulajdonosára utal.

BREVIARIUM NOTATUM MONASTICUM OSB. Liber Regum, Dominica II post Pent., Michaelis arch., Dionysii et sociorum, Gereonis et sociorum, Maximiliani ep., Callixti papae, Galli conf., Martini ep. (jelentős szöveghiány)

f. 1^v S. Michaelis III Noct. Ev. [In illa hora accesserunt discipuli ...] *Et advocans Iesus parvulum ...* (Mt 18,[1] 2–10); Lect. 9. *Si diligenter auditis ...*; R. 9. *Numquid scis quare venerim ...*; V. [Daniel vir desideriorum ...] *verba que loquor ad te ...*; Lect. 10. *Ait Dominus percunctantibus discipulis ...*; R. 10. *Docebo te que* [ventura sunt ...]; V. *Ex dí[e, qua posuisti ...]*; Lect. 11. [Quisquis] *ergo cupit divinitatis tenere ...* (ibid.); R. 11. *In tempore illo consurget Michael ...*; V. *In tempore illo* [salvabitur populus tuus ...]; Lect. 12. *Si enim te non lesit frater ...* (Lectt 9–11: Maximus Taurinensis, *Homilia LXXXV, Admonitio* = Pat-

rologia Latina 57, ed. J.-P. MIGNE [a továbbiakban PL], Paris, 1862, 447A–B); R. 12. [Fidelis sermo] *et omni acceptione dignus Mi[chael ...]*

Egy levélpár hiányzik.

f. 2^{r-v} Dionysii et sociorum ad Laud. A. [Eligunt tetris] *Sequane profundisque gurgitibus martyrum corpora ...; (In Ev.) Bn A. Adest namque beati Dyonisii ...* (a margón betoldás korabeli kéztől: *accipere*) *meruit de manu Domini; ad VI Or. Annuā Domine sanctorum martyrum; ad VIII. Or. Deus qui presentem diem; (ad II. Vesp.) Mg A. Et facta est comes ... – Gereonis et sociorum. ad Vesp. Mg A. Isti sunt sancti; Or. Concede; ad Matut. R. 1. Absterget Deus; R. 2. Viri sancti; R. 3. Tradiderunt corpora; ad Laud. A. Omnes sancti; (In Ev.) Bn. A. Sancti per fidem. – (A lap széléhez ragasztott pergamen fülön korabeli kéztől beszúrva: De sancto Maximia[no com]plentur ut de uno e[piscopo.] – De Sancto Kalixto. ad Vesp. Mg A. Beatus Calistus dedit orationem dicens ...; Or. Deus qui [nos] conspicis; ad Matut. R. 1. Iste cognovit; R. 2. Stola iocunditatis; R. 3. Coronam auream; ad Laud. A. Qui me confessus; (In Ev.) Bn. A. Qui dum esset. – De Sancto Gallo ad Vesp. R. Beatus Gallus; H. Vita sanctorum (Analecta Hymnica Medii Aevi [a továbbiakban AH] 51, ed. Cl. BLUME, Leipzig, Reiland, 1908, 90); (Ev.) Mg A. Venerabilis Gallus diaconum ...; Or. Deus qui nos annua; ad Matut. Invit. Regem confessorum; H. Confessor Dei (AH 52, ed. Cl. BLUME, Leipzig, Reiland, 1909, 286); I Noct. A. 1. Parentes vero beati Galli ...; A. 2. Cumque bone indolis vir caro ...; A. 3. Cum proficiscendi tempus instaret ...; A. 4. Pedibus vero sui advolutus ... A. 5. O febrem omni ...; A. 6. Pro nobis Gallus ...; Lect. 1. Cum preclara sanctissimi viri Columbanii ...; R. 1. Parentes vero beati Galli ...; V. Erant enim religiosi atque nobiles ...; Lect. 2. Parentes vero beati Galli ...; R. 2. Beatus Gallus zelo pietatis ...; V. In conspectu omnium ...; Lect. 3. Cumque bone indolis vir caro nutriretur ... (Lectt 1–3: Walahfrid Strabo, De vita Sancti Galli confessoris = PL 114, Paris, 1852, 979A; Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis = Subsidia Hagiographica 6, ed. Société des Bollandistes, Bruxelles, Société des Bollandistes, 1898–1901, [a továbbiakban: BHL] 3247); R. 3. Columbanus itaque beato Gallo id iniunxit ...; V. Cum ad horam orationis veniret ... ostendere.*

Fragmentulumok:

f. 3^r Liber Regum ad Matut. II Noct. R. 6. [Factum est dum tolleret Dominus] *Heliam per turbinem [...]*

f. 3^v Dom. II post Pent. AA [Homo quidam erat dives ...] *Lazarus ... saturati ... [il]li dabat sed ... eius alleluia; [Factum est autem ...] portaretur ab a[n]gelis; [3. Elevans autem] dives oculos suos c[um ...]*

f. 4^r Martini ep. ad Matut. III Noct. R. 12. [O quantus erat luctus omnium ...] *Martinum ...; V. Beati viri corpus usque* [ad locum ... hymnis ca]nora celestibus turba [prosequitur ...]; f. 4^v lekopott

f. 5^{r-v} nem tartalmaz olvasható szöveget.

OSZK Fragm. D 26

BREVIARIUM NOTATUM MONASTICUM OSB

11. század – 4 csonka levélpár

Négy megsárgult, a hajtásoknál megbarnult, az egykori gerinc helyén lekopott, vastag, néhol lyukas pergamen levélpár, melyeket egykor könyvkötésre használtak: egyik tagjuk függőlegesen félbevágva, f. 3–6 esetében alul is hiányzik egy sor, sarkaik és széleik levágva. Méretük: f. 1–2 180×235 mm; f. 3–6 165×210 mm; f. 4–5 180×240 mm; f. 7–8 180×235 mm. Restaurálva az OSZK Restauráló Műhelyében, 1999. május 18-án. – Egyhasábos írástükör: *160×110 mm, 26 (f. 3–6 esetében megmaradt 25) sor, punktórium és vakvonalazás nyomai. – Írás: 11. századi karoling minuszkula, e-caudata. – Notáció: német neumairás, szentgalleni típus. Ld. f. 3–6: SZENDREI F 95.; f. 1–2, f. 4–5, f. 7–8: SZENDREI F 272. A négy levélpár ugyanabból a kódexből származik, azonban a jelzetek időközben összekeveredtek. Az f. 3–6 levélpár mindvégig a D 26 alatt szerepelt, míg az f. 1–2 a D 29C, az f. 4–5 a D 29B, az f. 7–8 pedig a D 29A jelzetet kapta. Szendrei Janka e jelzetek alatt dolgozta fel őket, és így is hivatkozik rájuk, mint OSZK Fragm. D 26 és OSZK Fragm. D 29 töredékre, az A, B és C elemek elhagyásával. Mivel azonban a D 29 jelzet alatt egy másik, a breviáriumtól független töredék található, ezért a D 29A, D 29B és D 29C névvel jelölt három csonka levélpárt újra a D 26 jelzet alá soroltuk, az eredeti, Hajdú Helga és kollégái által adott jelzeteket visszaállítva. – Díszítés: egyszerű, kétsoros vörös iniciálék, vörös majuszkulák és rubrikák.

Őrzőkönyv: ismeretlen. – A töredéken: 1. f. 6^v–3^r levélpáron, az egykori gerinc helyén az őrzőkönyv német címének átnyomata és egy olvashatatlaná vált bejegyzés; 2. f. 5^v–4^r levélpáron, az egykori gerinc helyén az őrzőkönyv címének átnyomata, alig olvasható (*Formalitas* [?] ...ste); 3. az egykori kötéstáblák külső oldalán superexlibris: *PAZZL 1671*; a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.*, valamint olvashatatlaná vált bejegyzések.

Eredet – használat: A D 25 töredékhez hasonlóan ezen töredék anyakódexe is egy felső-ausztriai bencés kolostor, talán maga Lambach számára készülhetett, a rajta szereplő ünnepek ugyanazok, az énekek rendje nagyjából megfelel a Linz, Oberösterreichische Landesbibliothek, Hs. 290 jelzetű, kremsmünster–lambachi

eredetűnek tartott, 12. századi breviáriuma tartalmának (kivéve a Liber Regum esetében, ahol csak az *Exaudisti, Domine...* kezdetű rezponzórium közös, valamint a szanktorále esetében is vannak kisebb eltérések), de az olvasmányok nem egyeznek meg a töredéken szereplőkkel. A töredék írásképe és díszítése erős hasonlóságot mutat egy szintén lambachi használatból származó, a 11. század második felében készült, 22 levélből álló breviárium-töredékkel, amely jelenleg a Beinecke-gyűjtemény birtokában van (Beinecke MS 481.25), ld. I. rész. Az énekelt részeknél tartalmi azonosság is megfigyelhető (az *Exaltatio crucis* ünnepénél, 17^{r-v}), az olvasmányok esetében Máté apostol ünnepénél (17^v–18^r) van egyezés. Az *Exaltatio crucis* ünnepének énekei szintén ugyanebben a sorrendben szerepelnek a szintén lambachi provenienciájúnak tartott, csak töredékesen megmaradt ún. Gottschalk-Antifonále 102^v levelén (ld. DAVIS 2000, 198, kép: 304). Énekrendje átfedést mutat az Einsiedeln, Stiftsbibliothek, Codex 611(89) jelzetű, szintén bencés antifonáléval is, de nem ugyanazokat az ünnepeket tartalmazzák. A folyamatosan a lambachi bencés apátságban őrzött kódexet Placidus Hieber apát utasítására, helyben használták fel könyvkötésre, ld. *superexlibris*.

BREVIARIUM NOTATUM MONASTICUM OSB. Liber Regum, Dominicæ VI–IX post Pentecosten, Exaltatio crucis, Nicomedis mart., Eufemie virg., Luciae et Gemiani, Lamperti, Matthaee ap. (jelentős szöveghiány)

Négy csonka levélpár 3 különböző ívfüzetből. Az f. 1–2 valószínűleg egy ívfüzet külső levélpárja volt. Az f. 3–6 és az f. 4–5 a következő ívfüzet legbelső, majd egy kimaradó levélpár után következő 3. levélpárja lehettek. Az f. 7–8 ugyanazon kódex egy, az előző kettőtől távoli ívfüzet legbelső levélpárja volt.

f. 1^{r-v} De libro I Regum Lect. [Mutavit ergo habitum ...] *et duo viri cum eo ...* (I Sm 28,8–10); R. *Quis Deus ...*; Lect. *Dixitque ei mulier ...* (I Sm 28,11–14); R. *D...*; Lect. [Et intellex]it *Saul ...* (I Sm 28,14–15); R. *Exaudisti, Domine ...*; Lect. *Et ait Samuhel ... non comedam.* (I Sm 28,16–23); R. *Honor, virtus ...*; Lect. *Coegerunt autem eum servi sui et mulier ... [et viri] eius erant in [novissimo agmine]* (I Sm 28,23–29,2).

Több levél hiányzik.

f. 2^{r-v} De libro III Regum Lect. [... cognovit] *eam. Adonias autem filius Agith elevabatur dicens ... Vocate ad me Betsabee* (III Rg 1,4–28).

Több levél hiányzik.

f. 3^{r-v} Dca VI pt Pent. Lect. [Et ingressus est Adonias ...] *matrem Salomonis ... interfecit, sepultusque [est in domo sua in deserto]* (III Rg 2,12–34); Dca VII (kiegészítés korabeli kéztől) pt Pent. Ev. *Secundum Marcum [In diebus illis iterum cum t]urba multa esset cum Iesu [...] Misereor super [turbam]* (Mc 8,1–2).

Egy levél hiányzik.

f. 4^r-5^v Dca VIII pt Pent. AA (ad Mg et Bn) *Misereor super turbam...; Precepit Iesus turbe...; Accipiens Dominus septem panes...; Erant autem qui manducaverant...; Lect. Confirmatum est igitur regnum ... × ... ad faciendum iudicium* (III Rg 3,1–28); Ev. *Secundum Matheum. Attendite a falsis prophetis ... intrabit in regnum celorum* (Mt 7,15–21). *Omilia.*

Egy levél hiányzik.

f. 6^{r-v} Dom. VIII pt Pent. AA (ad Mg et Bn) ... [Non omnis qui dicit mihi ...] *in regnum celorum. Alleluia. Lect. Salomon autem erat in dicione sua ... × ... dabo pro te super solium tuum, ipse edificabit* [domum nomini meo] (III Rg 4,21–5,5).

Több ívfüzet hiányzik.

f. 7^r-8^v Exaltatio crucis. Ad Matut. III Noct. Lect. 12. [Recte enim] *per serpentes peccata ... peccando mortales effecti* (Beda Venerabilis, *In Ev. S. Ioannis, Expositio* c. 3. = PL 92, Paris, 1862, 671C); R. 12. *O crux gloriosa ...; V. Michi* [autem absit] ...; ad Laud. AA. *O magnum pietatis opus ...; Salva nos Christe, Salvator ...; [O crux admira]bilis evacuatio ...; [Nos autem glo]riari oportet in cruce ...; [Cruce benedicta] nitet Dominus ...; R. breve Michi autem ...; (In. Ev.) Bn A. [Super omnia ligna] cedrorum ...; Post ben. de S[ancto Nicomede?] A. *Iustum deduxit ...; Astiterunt iusti; ad Laud. Pss. Dixit Dominus; Credidi propter; In convertendo Dominus; E[ripe me]; ad II Vesp. Mg A. O crux splendidior cunctis ... – Nicomedis A. Beatus vir qui suffert; [ad Matut. RR]; R. 3. Coronam auream; ad Laud. A. ...; Bn A. [Si quis per] me ... – Eufemie virginis. H. *Virginis p[roles]* (AH 51, ed. Cl. BLUME, Leipzig, Reisland, 1908, 137); A. *Simile est regnum... – [De S. Lucia] et Geminiano. Mg A. Absterget Deus ...; [Invit. ...]; ad Matut. R. 1. [Veni] sponsa ...; R. 2. Concupivit; R. 3. Propter veritatem; Bn A. Veni sponsa; De Sanctis ... – In nat. Sancti Lamperti episcopi et martyris. Invit. *Regem martyrum. Cetera sic de uno martyre; Lect. [Igitur gloriosus martyr L]anpertus et eterni regis sacerdos ... × ... vivere felicius inciperet mansuris bonis* (Stephanus Leodiensis, *Vita S. Lamberti*, 1,5–6 = PL 132, Paris, 1880, 645B–646C); ad Laud. A. *Qui me confessus; Bn. A. Qui vult venire post me... – In nat. Sancti Matthei R. ...; H. E[xultet]* (AH 51, ed. Cl. BLUME, Leipzig, Reisland, 1908, 125); Mg A. ...; Invit. *Regem apostolorum. Cetera ut de apostolis; Lect. Erant duo magi Zaroes et Arfaxat ... × ... Quia respexit Deus civitatem istam, ut liberaret eam de manu [duorum magorum] ...* (Passio S. Matthæi, in: Johann Albert Fabricius: *Codex apocryphus Novi testamenti*, Hamburg, 1719², 639skk; BHL 5690.)***

OSZK Fragm. D 28**HONORIUS AUGUSTUDONENSIS**

12. század 2. fele – 1 levél

Középvastag, megsárgult, helyenként kifakult, szélein és sarkain levágott pergamen levél. Könyvkötésre használták, hajtások nyomai, az egykori gerinc helye lekopva, a bal oldali és az alsó margó levágva, alul legalább három sor hiányzik. Mérete: 230×185 mm. – Egyhasábos írástükör: *210×140 mm, *29 (eredetileg 32–33) sor, vakvonalazás. – Írás: 12. századi karoling minuszkula, e-caudata. – A rektó oldal margóján használói kéz glosszái: *Ex pelago inimicorum (?)* és *Cas-siod.*; a verzón *NT* ligatúra (*Nota*). – Díszítetlen.

Őrzőkönyv: ismeretlen. – A töredéken: 1. a rektó oldal felső részén, a hajdani kötéstábla tetején superexlibris: *PAZL 1671*; 2. alább a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz. – Makulatúra*: 1. 3 db. vastag, beíratlan, egy oldalon vörös festéssel jelölt pergamenfragmentulum, méretük max. 30×35 mm; 2. 235×190 mm méretű papírlap, német nyelvű kézirat periratfogalmazvány a 17. század második feléből, egy meg nem nevezett személy öngyilkosságát említve: *Leibs und lebens benommen und er sich eines mutwilligen menschen...* A töredék mellett, azonos jelzet alatt őrzött makulatúra jelenléte arra utal, hogy könyvborító formában kerülhetett a Könyvtár birtokába, amit a restaurálás során itt bonthattak szét.

Eredet – használat: A 12. század első felében, Regensburg környékén alkotó Honorius Augustodunensis zsoldárkommentárját feltehetőleg német területen másolták, majd a kódex a lambachi bencés apátságba került, és itt használták fel könyvkötésre, ld. Placidus Hieber lambachi apát monogramja.

HONORIUS AUGUSTUDONENSIS: *Expositio in Psalmos, Prologus in Psalmum L, 15–21* (szöveghiány).

f. 1^{r-v} [Docebo iniquos vias tuas, hoc est, alios peccatores verbo et exemplo misericordiam et] *iustitiam tuam instruam ... × ... Aliter: Modo in presenti acceptas sacrificium pro iniquitate spiritum contribulatum; in futuro ...*

Kiadás: PL 172, Paris, 1854, 287C–289B

OSZK Fragm. D 34

SUMMA BRITONIS

13. század 2. fele – csonka levélpár (ugyanabból a kódexből, mint a Toronto, St. Michael's College – John M. Kelly Library PA257.G72 1659 SMRa jelzet alatt található töredéke)

Közepesen vastag, megsárgult, lyukacsos, az egykori kötés gerincénél lekopott, ázás nyomait viselő pergamen levélpár, mérete: 185×220 mm. Könyvborító volt, az f. 1 levél fele függőlegesen levágva, szélein és sarkain levágva, hajtások nyomai. – Kéthasábos írástükör: 150×48+5+48 mm, 33 sor, vakvonalazás, punktórium nyomai. – Írása gótikus könyvírás a 13. század második feléből, kurzív elemekkel. – Egysoros, kék és vörös lombard iniciálék váltakozva, a szöveghasáb mellett lefutó egyszerű, azonos színű tollrajzdíszítéssel.

Őrzőkönyv: ismeretlen. – A töredéken: 1. f. 2^r-n superexlibris: PAZL 1671; 2. f. 1^v alján a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje: M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.

Eredet – használat: A kódextöredék keletkezési helye nem határozható meg. Könyvkötésként valószínűleg helyben, de minden bizonnyal német területen használták fel a 17. században, ld. az I. részben említett, azonos kódexből származó, Torontóban található párját, amely jelenleg is az 1659-ben, Münchenben nyomtatott őrzőkönyvén látható, szintén Placidus Hieber lambachi apát monogramjával díszítve.

SUMMA BRITONIS SIVE GUILLELMI BRITONIS EXPOSITIONES VOCABULORUM BIBLIE. Sequester–Spera (jelentős szöveghiány)

f. 1^{r-v} [Sequester ... qui apud Grecos o mesos dicitur apud] *quem pignora deponi solent ... [Serpens ...] adeo ut qua eunt viam humore de[signent ...]*

Négy levél hiányzik.

f. 2^{r-v} [Sollempnis ... putari quod ubique cor] *riperetur, sicut in soleo et solido ... Spera est manente diametro continua [circa ipsum semicirculi circumdatio.]*

Kiadás: *Summa Britonis sive Guillelmi Britonis Expositiones vocabulorum Biblie*, edd. Lloyd W. DALY – Bernardine A. DALY, Padova, 1975 (Thesaurus Mundi, 15, 16), II, 710,5–714,34; 736,12–740,2.

OSZK Fragm. D 50

MISSALE PATAVIENSE

14. század – 1 levél

Közepesen vastag, megsárgult, foltokban megbarnult, sarkain és az alján levágott pergamen levél (kb. 11–12 sor hiányzik), mérete: 195×265 mm. Könyvkötés volt, az egykori gerinc helyén ragasztás nyomai, az írás helyenként kopott. Restaurálva az OSZK-ban, 1999. máj. 18-án. – Kéthasábos írástükör: *160×90+12+85 mm, *22 (eredetileg 33–34) sor, vonalazás tintával. – 14. századi gótikus könyvírás. – Egyszerű, kétsoros, kék és vörös lombard iniciálék váltakozva, valamint kék és vörös majuszkulák váltakozva. Rubrikák. Egykorú levélszámozás, *CCXII*, vörössel írva.

Őrzőkönyv: ismeretlen. – A töredéken: 1. az egykori kötéstábla külső oldalán apáti pecsét *PAZL* monogrammal (vö. *BABCOCK* 1993, 41. ábra); 2. a rektó oldal tetején a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.*

Eredet – használat: Az eredeti kódex a passauai egyházmegyében keletkezhetett, annak rítusát követi, vö. *Missale Pataviense*, Augsburg, 1494 (GW M24617), ld. különösen is a *Translatio sancti Stephani protomartyris* ünnepét május 7-én. A lambachi bencés apátságbeli használatot bizonyítja Placidus Hieber apát pecsétje.

MISSALE PATAVIENSE. Iohannis ante portam Latinam, Translatio sancti Stephani protomart., Gordiani et Epimachi mart., Nerei et Achillei et Pancratii mart., Servatii ep. (jelentős szöveghiány)

f. 1^{r-v} Iohannis ante portam Latinam Sequ. [Verbum Dei Deo natum ...] *Celum transiit veri rotam solis vidit ...* (AH 55, ed. Cl. BLUME, Leipzig, Reisland, 1922, 212); *Secr. Muneribus nostris quesumus Domine precibusque susceptis ...; Compl. Refecti Domine pane celesti ... – In translacione sancti Stephani.* Intr. (*Officium*) *Etenim sederunt principes. Per totum. Vel Protexisti me Deus. Per totum. Sequ. O dulcedo [peccatorum]* (Ch 12931) [Require ...] *XXIII*; *Coll. Concede quesumus omnipotens deus, ut qui hodierna die corpoream ...; Secr. Munera tibi Domine oblata sanctifica ...; Compl. Sup[lices ...] – Gordiani et Epimachi martyrum. [...]* *Secr. Hostias tibi Domine beatorum martyrum tuorum ...; Compl. Quesumus omnipotens Deus, ut qui celestia ... – Nerei et Achillei et Pangracii martyrum.* Intr. (*Officium*) *Ecce oculi Domini super timentes eum ...; Ps. Exsultate iusti ...; Coll. 1. Presta, quesumus, omnipotens Deus, ut qui beati Pangracii martyris ...; Coll. 2. Semper nos Domine martyrum tuorum [Nerei et Achillei ...]; ...; Secr. 2. [Sanctorum tuorum] Domine Nerei et Achillei tibi grata confessio et munera ...; Comm. Gaudete iusti; Compl. 1. Sancti Pangracii*

martyris tui Domine intercessione placatus ...; Compl. 2. Quesumus Domine ut beatorum martyrum tuorum Nerei et Achillei deprecationibus ... – Servacii episcopi. Intr. (Officium) Protexisti me; Coll. Deus qui beato Servacio ...; Epla. Ecce sacerdos magnus, qui [in] vita sua ... (Sir 50,1); All. V. Ecce sacerdos magnus, qui quasi sol ...; All. V. Surrexit pastor; Sequ. Lux preclara, lux solemnis ... (AH 55, ed. Cl. BLUME, Leipzig, Reisland, 1922, 332).

OSZK Fragm. E 15

BREVIARIUM CLAUSTRONEOBURGENSE PROXIMUM

14/15. század – 1 levélpár

Megsárgult, a hajtásoknál megbarnult, középvastag, egykor könyvkötésre használt, szúrágta csonka pergamen levélpár, mérete: 145×185 mm. Az f. 2 levél fele függőlegesen levágva, sarkai levágva. – Egyhasábos írástükör: 115×75 mm, 29 sor, vakvonalazás nyomai. – Basztarda írás a 14–15. század fordulójáról. – Díszítés: háromsoros, egyszerű vörös és kék iniciálék, valamint vörös és kék majuszkulák váltakozva. Az f. 2^v-n díszesebb, vörös színű *A* iniciálé, azonos színű tollrajzdíszítéssel. Rubrikák. Eredeti fóliószámozás az f. 2^f felső margóján vörössel: 310.

Őrzőkönyv: Üres könyvborítóként került a könyvtár birtokába, a Res Libraria Hungariae Kutatócsoport 2016-ban restauráltatta, amelynek során szét lett bontva. Az egykori gerincre ragasztott, a restaurálás során leválasztott etiketten az őrzőkönyv címe, valamint korabeli jelzet vagy polcszám olvasható: *SCHO | lia in con | sultatio. | Scioppii. | 474.* Az egykori lambachi kötésben található mű beazonosítható: INCHOFER, Melchior S. J.: *Grammaticus paedicus sive puerilis, hoc est, in paediam divinarum humanarumque literarum Gasparis Scioppii Patavii editam scholia et notationes* (h. n., 1638) és INCHOFER, Melchior S. J.: *Grammaticus Palaephatius sive nugivendus, hoc est, in tres consultationes Gasparis Scioppii De ratione studiorum scholia et notationes* (h. n., 1639); az OSZK-ban található példány (RMK III 1544a és RMK III 1552b kolligátum) mérete (125×75 mm) alapján ugyanez a kiadás lehetett, ugyanis a töredék mérete a kötésben 120×158 mm volt. – A töredéken: 1. a f. 2^r-n superexlibris: *PAZL 1671*; 2. a középső margón a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz. – Makulatúra:* 1. Három papírdarab, méretük 120×70 mm, kettő beíratlan, a harmadikon 17. századi, francia nyelvű nyomtatvány a *Les oeuvres de Maynard* (Ed. GOMBERVILLE, M. Leroy, Paris, Augustin Courbé, 1646) c. kiadvány számozatlan lapja; 2. apró pergamendarabok és az őrzőkönyv etikettjének darabjai, lásd fentebb.

Eredet – használat: Eredete ismeretlen, a passauai egyházmegyére, azon belül is Klosterneuburgra utalnak az Assumptio ünnepének olvasmányai és antifónái

(vö. Klosterneuburg, Augustiner-Chorherrenstift-Bibliothek, 1018). A 17. századi superexlibris a lambachi bencés apátságbeli használatot bizonyítja. A makulátúra párizsi nyomdából származik, az őrzőkönyvet ennek ellenére feltehetőleg német területen kötötték.

BREVIARIUM CLAUSTRONEOBURGENSEI PROXIMUM. *Infra Octavam Laurentii, Infra Octavam Assumptionis BMV* (jelentős szöveghiány)

f. 1^{r-v} *Infra octavam Laurentii. Prima die. Lect. 2. [Quem venerabilis Syxtus ... com]pellasse narratur. Noli fili [mestus esse] ... post triduum me sequeris. Lect. 3. Unde a[pparet, carissimi, beatum Lauren]cium non de sacerdotis sui ... privabit. (Lectt 2–3: Maximus Taurinensis, *Homilia LXXIV, In natali S. Laurentii* = PL 57, Paris, 1862, 409A–409B); *Secunda die. S[ermo ...] Lect. 1. Cum omnes beatos mar[tyres quos nobis tradit] antiquitas ...; Lect. 2. [Maiorem ergo affectum ...]; Lect. 3. S[upradictum igitur] virum tota ... consorcio martyres existere mererentur. (Lectt 1–3: Maximus Taurinensis, *Sermo LXXXI, De sanctis martyribus* = PL 57, Paris, 1862, 695B–695C); *Tertia die. Lect. 1. Beatissimi Laurencii, f[ratres carissimi,] annua semperque nova ... devocionis ardore ... non moveat; Lect. 2. [Ideo et fortissimum martyrem] incumbencium tormenta ... Lect. 3. De hoc [validissimo Christi milite] ... illud credendum est ... illuminatus effulsit (Lectt 1–3: Maximus Taurinensis, *Homilia LXXVI, De s. Laurentii natali* = PL 57, Paris, 1862, 413B–413C); [Dca infra Octava?] *m sancti Laurencii fiunt omnia sicut ... ymnus non iunguntur. Sermo sancti Augustini. Lect. 1. [Quam gloriosa enim ...] et quanta virtutum multitudine ...; Lect. 2. In comparacione [fervoris] ...; Lect. 3. Et quis nobis nocere potest ... tormenta nocuerunt ... (Lectt 1–3: Augustinus, *Sermo CCCIV, In solemnitate Laurentii martyris* = PL 38, Paris, 1865, 1395, 1397. szövegvariánssal; a variáns megtalálható itt: Sancti Aurelii AUGUSTINI, *Milleloquium Veritatis I, Brixiae, 1734, 1150.*)****

Több levél hiányzik. Egy ívfűzet külső levélpárja lehetett.

f. 2^{r-v} *Infra Octavam Assumptionis BMV Ad. Matut. AA [Insignes preconiis alme tue nobilitatis ...] concivis et martyrum coheres Sancta Maria intercede pro nostra omniumque salute; Ista est speciosa [inter filias ...]; O florens [rosa Domini mater speciosa ...]; Speciosa facta es et suavis ...; Gaudendum nobis est quod Christus...; *Prima die ex sermone sancti Ieronymi presbiteri Lect. 1. Legimus enim quam sepe ad funera et ad sepulturas ... Lect. 2. Quod si ac recreandam spem ...; Lect. 3. Nulli dubium omnem ... (Lectt 1–3: Hieronymus, *Epist. 9,8.* = PL 30, Paris, 1865, 130B–130D); *Secunda die. Ex predicto sermone b. Ieronymi. Lect. 1. Amor Christi virgine matre desiderium pariebat ...; Lect. 2. Hinc est Carissime quod omnes sancti ...; Lect. 3. Et ideo hodie dilectissime ... (Lectt 1–3: Ibid. 137A–137C); *Tertia die infra octavam. Sermo S. Augustini episcopi Lect. 1. De sanctissimo corpore perpetue Virginis Marie ... quantum Dominus donaverit ... (Incertus, *De assumptione BMV* = PL 40, Paris, 1865, 1142).****

OSZK Fragm. E 35

ANTIPHONALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS

14. század vége – 1 csonka levél

Megsárgult, a hajtásoknál megbarnult, középvastag, egykor könyvkötésre használt, szúrágta csonka pergamenlevél egynegyede, mérete: 222×158 mm. – Egyhasábos írástükör: *170×100 mm, 7,5 kottasor, 7 szövegsor, vonalazás ónnal. – Írása 14. századi gótikus könyvírás. – Az f. 1^r-n egy kottaszisztéma magasságú, egyszerű, vörös I iniciálé. Fekete majuszkulák vörös megerősítővonalakkal. Rubrikák. – Metzigtót notáció négy vörös vonalon, c és f kulcsok a vonalrendszeren, ld. SZENDREI F 202. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 20 mm.

Őrzőkönyv: ismeretlen. Üres könyvborítóként került a könyvtár birtokába, mérete a kötésben 130×180 mm volt. A Res Libraria Hungariae Kutatócsoport 2016-ban restauráltatta, amelynek során szét lett bontva. Az egykori kötés gerincén nem volt utalás az őrzőkönyvre. – A töredéken: 1. az egykori kötéstábla külső oldalán superexlibris: PAZL és 1671; 2. Tulajdonosi bejegyzés az f. 1^v bal margójának felső részén: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.* – *Makulatúra:* 1. Egy csonka nyomdai ív, mérete 230×160 mm. *Catholischer Veyelgarten. Voller andächtiger Gebett, in welchem alle Ständt wolriechende Blumlein, zu ihrem Seelen heyl, finden.* München, Henricus, ca. 1637; 657–660, 669–672; 2. Egy felszabdalt nyomdai ív hat, kb. 80×130 mm nagyságú darabja, a kiadás ismeretlen. Tartalma: „S. Augustini Gebet zu Maria der heyligsten Mutter Gottes. Sermone 2. de Assumptione Beatae Mariae”; 3. Hat papírtöredék, méretük 80×130 mm: *Comedi vom Alten und Jungen Tobia*, Georg Gotthart könyvéből (Ein Schöne Lehrrüche Histori, vnd Comoedia, von dem Läben dess frommen vnnnd Göttfürchtigen Tobiae. Lucern, Hederlin, 1619: *Dedicatio* 3–4, *Die Personen und Actores*, és részletek a darab szövegéből: 15–16, 33–34, 47–48, 63–64).

Eredet – használat: A kézirat keletkezési helye ismeretlen, a notáció délnémet területre utal, a dallamformálás Klosterneuburgot idézi, vö. Klosterneuburg, Augustiner-Chorherrenstift, Cod. 1018. A 17. század első feléből származó makulatúra alapján feltételezhető, hogy ekkoriban került felhasználásra a könyvkötéshez, a makulatúra müncheni, illetve luzerni nyomdákban való, a felhasználás helye szintén ebbe a térségbe illeszthető. A lambachi használatot Placidus Hieber apát monogramja is bizonyítja.

ANTIPHONALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS. Commune unius Confessoris f. 1^{r-v} I Noct. A. 1. [Beatus vir qui in lege ...] *Evovae*; Ps. [Beatus vir.]; A. 2. [Beatus iste san]ctus, qui confisus est in [Domino ...]; Ps. *Quare fre*[muerunt ...]; A. 3. [Tu es gloria mea, tu es su]sceptor meus ...; [Ps. Domine, quid;] *Vers. Glo-*

ria et honore; R. 1. [...]; R. 2. [Ecce sacerdos] magnus qui in die[bus ...]; V. [Benedictionem omni]um gencium dedit ill[i ...]; R. 3. Iuravit Dominus et [non penitebit eum ...]

OSZK Fragm. E 54

GRADUALE MONASTICUM OSB

11. század 3. harmada – egy levélpár (ugyanabból a kódexből, mint a Beinecke Rare Book and Manuscript Library MS 1159 jelzetű töredéke)

Kisalakú, középvastag, foltos, megsárgult, ledörzsölt, helyenként megbarnult pergamen levélpár. Az f. 1^v–2^r oldalon jellegzetes barna foltok, festék nyomai. Mérete 128×172 mm. Könyvkötésre használták, szélei körben levágva, szöveghiány nincs. Az f. 1^v oldal alján 19. századi kéz restaurálási kísérletre utaló bejegyzése: *Kénhidrátos ammoniákkal kezelve. 1896. dec. 18.* – Egyhasábos írástükör: 102×62 mm, 16 sor, vakvonalazás nyomai. – A 11. század végéről származó karoling minuszkulírás. – Német neumaírás, ld. SZENDREI F 200. – Díszítés: két soros, egyszerű vörös iniciálék. Rubrikák.

Őrzőkönyv: ismeretlen. – A töredéken: 1. az egykori kötéstábla külső oldalán superexlibris: PAZL 1671; 2. f. 2^v alján tulajdonosi pecsét: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.*

Eredet – használat: Valószínűleg a Boden-tó vidékén keletkezett, ld. az azonos kódexből származó, a Yale Egyetem Beinecke-gyűjteményében őrzött párjának (Beinecke MS 1159) proveniencia-meghatározását a gyűjtemény katalógusában. Tartalmilag átfedést mutat az Einsiedeln 121-es jelzetű, 10. századi Graduáléval (Einsiedeln, Stiftsbibliothek, Codex 121[1151]), amelynek második fele Notker szekvenciáit tartalmazza (vö. Beinecke MS 1159-es töredék), valamint a szintén 10. századi ún. Sankt Gallen-i Kantatóriummal (St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 359, f. 141–142, 144). Könyvkötésként valószínűleg Lambachban, de (a Beinecke MS 1159-hoz hasonlóan, ld. I. rész) minden bizonnyal német területen használták fel a 17. században, mindkét töredéket Placidus Hieber lambachi apát monogramja díszíti.

GRADUALE MONASTICUM OSB. Dominicae XI–XII et XXI–XXII post Pentecosten

f. 1^{r-v} [Dom. XI Intr. Deus in loco sancto suo ... in do]mo ipse dabit ...; Ps. *Exsurgat Deus* [et dissipentur ...]; Gr. *In Deo speravit* ...; All. V. *Domine Deus salutis mee* ...; Off. *Exaltabo te, Domine* ...; Comm. *Honora Dominum de tua substancia* ... – Dom. XII Intr. *Deus, in adiutorium meum intende* ...; Ps. *Avertantur* [retrosum.]; Gr. *Benedicam Domino in omni tempore* ...; V. *In Domino laudabitur* ...;

All. V. Domine refugium factus es ...; Off. Precatus est Moyses ...; Comm. De fructu operum tuorum ...

Több levél hiányzik.

f. 2^{r-v} Dom. XXI *Gr. Domine, refugium factus es ...; V. Priusquam montes fierent ...; All. V. De profundis clamavi ad te ...; Off. Vir erat in terra, nomine Iob ...; V. Que est enim, que est enim, que est enim fortitudo mea ...; Comm. In salutari tuo anima mea ... – Dom. XXII Intr. Si iniquitates observaveris Domine ...; Ps. De profundis [clamavi]; Gr. Ecce quam [bonum ...]; All. V. Lauda anima mea Dominum ...*

E 81

IUVENALIS

11. század eleje – 1 levél

Megsárgult, foltokban megbarnult pergamen levél, könyvkötés volt, a hajtások és a gerinc helyén ragasztás nyomaival, sarkai levágva, mérete: 198×152 mm. – Egyhasábos írástükör: 155×105 mm, 25 sor, punktórium nyomai, vakvonalazás nyomai. – 11. század eleji karoling minuszkulírás, e-caudata. – Díszítetlen.

Őrzőkönyv: ismeretlen. – A töredéken: f. 1^{r-n} a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának tulajdonosi pecsétje: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1899. év 12. sz.*, és a könyvtári ovális, lila tulajdonosi pecsét: *A M. N. Múzeum Könyvtára*; f. 1^v margóinak felső részén, az egykori kötés külső oldalán superexlibris: *PAZL és 1671*.

Eredet – használat: A kódextöredék keletkezési helye nem határozható meg. A superexlibris alapján feltételezhető őrzési hely a lambachi bencés apátság.

D. IUNIUS IUVENALIS: *Satirae* II,8–33 et 34–58.

f. 1^{r-v} *Frontis nulla fides ... × ... tabulas impleverit Hyster.* (Betoldások korabeli kéztől az f. 1^r felső margóján: *Quis tulerit Gracchos de seditione querentes* (Iuv. Sat. II,24), interlineáris glosszák: *marisce – ficus in aqua?*; *Peribomius – incutitor?*; *ultima – maiora.*)

Kiadás: IUVENALIS, D. Iunii, *Saturae Sedecim*, ed. James A. Willis, Stuttgart – Leipzig, Teubner, 1997, 11–14.

Irodalom: LEHMANN, Paul, *Mitteilungen aus Handschriften 6* = Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Abteilung, München, 1939/4, 15: „Ich beschränke mich vorerst darauf, drei Fragmente der Landes-

bibliothek des Nationalmuseums Budapest zu bestimmen, die ich mir im Herbst 1938 von vielen losen Blättern ausgesucht habe. Das eine ist ein Pergamentblatt (15,2×20 cm), Minuskel saec. XI in, das 25 Zeilen auf der Seite hat, mit Juvenalis Sat. II 8–58.”

KISDI, KLÁRA

The Puzzle of PAZL

Codex Fragments from Lambach in the National Széchényi Library

The author, a member of the HAS–NSZL Res Libraria Hungariae Research Group, while working on the database of codex fragments, which is being prepared for the Manuscripts Collection of the National Széchényi Library, became aware of a dozen parchment leaves of different ages, content and size. These all had been marked with a mysterious inscription: “PAZL 1671”, an abbreviation for Placidus Abt zu Lambach, Placidus Hieber, Abbot of Lambach (1640–1678).

The library of the Benedictine Abbey in Lambach was enriched with books and manuscripts over the centuries. However, by the 20th century, the troubled historical circumstances and the financial difficulties of the Abbey had made it necessary for them to sell the majority of their books. A significant amount of these was acquired by the Beinecke Rare Book and Manuscript Library of Yale University, where they came to be studied by Robert G. Babcock and Lisa Fagin Davis and became the subject of two monographs. A dozen Lambach fragments were brought to Budapest at the end of the 19th century as items in Elemér Varjú’s 114-pieces large palaeographical collection. He had probably found the manuscripts in the Batthyaneum Library in Gyulafehérvár (today: Alba Iulia, Romania). Most codex leaves were used as binding material for the books of Abbot Placidus’ library probably in Lambach in the 17th century. This is proven by two fragments, which originate from the same codices as some pieces in the NSZL, and whose host books, in the binding of which they have been preserved, are known. One of them is preserved in Toronto, the other at Yale University. Both were printed in Munich in the 17th century.

The second half of the paper consists of the description of the twelve manuscript fragments, most of which originate from liturgical books from a monastic milieu. Nevertheless, some folia from theological works and classical authors make the collection more varied.

Keywords: Medieval manuscript fragments, Benedictine liturgy, Lambach Abbey, National Széchényi Library, Elemér Varjú, Placidus Hieber Abbot of Lambach, Iuvenalis.